

Bereketli Hilal Üzerine Bir İktisatçının Notları

Dr.Ahmet S. Kalın

Sizlere daha önce yaptığım konuşmalarda iktisatçıların ekonomik hayatı açıklamada kullandıkları ve klasik olarak adlandırılan modelin “a historical” olduğunu söylemişim. Bundan çıkan sonuç şudur: Tarihsel koşullar laboratuarda veya başka bir yer ve şekilde tekrarlanamaz ve bu nedenle bir teorik önermeler dizisi hiç bir zaman tarih kullanılarak test edilemez. Tarihçi okulun gayretleri bu nedenle beyhudedir.

Ancak bu anlayışı tarihin bir dal olarak incelenmesi ile karıştırmamalıdır. Söylenmek istenen Tarihin kendi yöntemleri ile inceleneceği ama örneğin materyalist bir determinizmle tarihi olayların açıklanmaya kalkışılmayacağıdır. Tarih tekrarlanamayacağı için bunu test etmek imkansızdır. Böyle bir önerme metafiziktir.

Marx her ne kadar “A Contribution to the Critique of Political Economy” isimli eserinde böyle bir çabaya girişmişse de bize bu eseri ile tarih çalışmalarının ekonomik hayatın açıklanmasındaki önemini hatırlatmıştır.

Klasik olarak nitelendirilip isimlendirilen modelin, sermaye birikimi ve büyüme kavramlarını muhtevasında bulundurması ancak bu kavramlar bakımından tarihsel bilgiler içermemesi bu kavramlar hakkındaki bilgimizin tam olmaması sonucunu doğurmaktadır.

Sermaye birikiminin nasıl başladığını Modelimizden kavramsal olarak biliyoruz: Üretimde tatmin edilmesi gereken ihtiyaçtan daha fazlasını üretmek ve bu fazlayı biriktirmekle başlıyor. Peki bu bilgi sorulabilecek sorulara cevap teşkil ediyor mu? Örneğin belli bir zaman aralığında dünya coğrafyasında filanca ve falanca yerde bulunan iki ekonomi niçin birbirinden farklı sermaye birikimlerine sahip? Benzeri sorulara iktisatçı olarak elimizdeki modeli kullanarak cevap vermemiz mümkün ama bilimsel olarak tatminkar değil. Tarih içinde olayları incelemeye ihtiyaç olduğu açık ve tartışmasız. Bu nedenle “iktisat tarihi” denilen ve tarihin alt dalı olan bir alan var.

Marx’ın andığım eserinde insan topluluklarının tarihin içinde avcılık ve toplayıcılık, tarıma dayalı yerleşik yaşam, endüstri hayatı gibi safhalardan geçtikleri belirtilerek bunların sosyalist ve komünist hayatlar ile tamamlanacağı belirtiliyor. Marx’ın bu çalışması Bilim adamları için sermaye birikiminin hangi safhada, nerelerde, nasıl başladığı, bunların karşılaştırmalarından elde edilen sonuçların neden ve niçinlerinin araştırılması, yeşerdikleri organizasyonun yapısı ve niteliğinin saptanmasının önemli olduğunu vurguluyordu. Zira bu bilgiler sentetik önermelere yol açma ihtimali taşıyor ve bu sentetik önermeler, araştırmalar ile seçilime uğrayarak analitik

önergeler haline getirilebilme olasılığını taşıyorlardı; Bilim bunu göz ardı etmemeliydi. Bence Marx'ın katkısı bu noktadaydı ve doğru bir noktaya işaret ediyordu.

Nitekim Bilim bu yönü elemedi, önem verdi ve disiplinler arası bir çalışmanın önünü açtı. Artık bu alan arkeologların, antropologların, biyologların, biyo-coğrafyacıların, psikologların, tarihçilerin, sosyologların ortak çalışma alanı idi.

Benim bu konuda kapsamlı bir kitapla tanışmam bana iktisatçı olarak yukarıdaki sorularımı cevaplamaya başlamam olanağını verdi: Jared Diamond'ın "Guns, Germs and Steel" isimli kitabı.

Bu kitapla tanışmam sonrası sermaye birikimi konusunda Joan Robinson'dan öğrendiklerimin dışına çıkabildim. Klasik modelin yöntemine uygun bir sermaye birikimi bilgisi sunuyordu. İnsanların neden farklı kıtalarda farklı hızda geliştiğini arıyordu ve bu benim açımdan sermaye birikimi ve farklılıklarının açıklanması konusuna ciddi bir bilgi demektir.

Bu kitapta bir iktisatçı olarak gördüğüm kitabın yiyecek üretiminin başlaması ve yayılması başlığındaki ikinci kısmının sermaye birikimi ile çok yakından ilişkili olması idi ve sermaye birikiminin endüstri devrimi ile değil, tarih öncesi devirde başladığını, beş temel başlangıç yerinden başlangıç tarihi bakımından en erken olanının "bereketli hilal" denilen bölge olduğunu söylüyordu. Aynı zamanda diğer başlangıçların Çin, Mezoamerika, Amazon Havzası, Birleşik Amerika'nın Doğusunda yani Bereketli Hilal dahil beş bölgede yapıldığını öğreniyordum.

Bereketli Hilal Asya minörün güney doğusundan başlayan, güneyde Ürdün, Suriye ve Irak'ı da kapsayan, doğuda İran'ın Zagros Dağlarına kadar uzanan, aşağıya doğru yarım ay şeklinde yayılmış dağlık bölgesi ile bunun altında kalan yere verilen isimdir. Bu bölge, çiftçilik yapmayıp başka "ŞEYLER" yapanları, çiftçilik ve çiftlik hayvanları biçimindeki yiyecek üretimi yapanlar sayesinde doyurabilme olanağı bulunan, depolanmış yiyecek fazlasına ve kalabalık insan nüfusuna sahip olan bir bölgedir. Bu bölgede yaşayanlardan çiftçilikten tasarruf edilen zamanla başka şeyleri yapanlar, üretimin daha da artmasına ve dolayısıyla daha fazla tasarruf edilmesine ve bu tasarruf edilenden örneğin toprağı işlemek için sabanın (yani teknoloji)doğmasına ve kullanılmasına yol açtılar. Ayrıca sözünü ettiğimiz bu depolanmış fazlalar, bölgenin farklı yerlerinde farklı şekillerde oluştuklarından değişik tokuşa da tabi tutuldu, yani mübadele de başladı. Mübadele, Sermayenin süratle ve çeşitli biçimlerde birikmesine yol açtı. Bu çeşitli biçimdeki sermaye birikmesine örnek olarak, bazı yerlerde kişi ve özel barınaklarda biriken tahılı, evcil hayvan sürülerini, depolamanın organizasyonunu(- tapınaklar şeklinde-sanat ve hukuk ve güç) ve daha ileriki tarihlerde yazıyı, sayıyı, örnek gösterebiliriz. Bir arada yaşamının organizasyonundan kasıt edilen sermaye birikimi ile kültür ve siyaset ilişkisidir. Bu ilişki, çiftçilik yapmayıp başka şeyler yapanlarla, çiftçilik yapanların bir arada yaşamalarının organize edilmesinden doğmuştur , bu organizasyon depolamada koruma işlevi ve mülkiyet hakları gibi

sorunları ve bunlar için aradaki mücadeleyi yani sermaye birikiminin sahipliliği ve el değiştirmesini gündeme getirir. Karşımıza kapsamlı bir araştırma alanı çıkarır.

Diamond'ın zikrettiğim Kitabına göre sermaye birikimine giden yol, Bereketli Hilalde temel sekiz bitkinin (çift sıralı buğday, tek sıralı buğday, arpa, mercimek, bezelye, nohut, acı burçak ve keten) ki bunların hepsi yörenin yaban bitkisi idi ile dört memeli hayvanın(keçi, koyun, domuz, inek) ki bunlar da yörenin yaban hayvanları idi, evcilleştirilmeleri ile başladı. Sermaye birikimine giden yolun en erken tarihte Bereketli Hilalde başlamasının muhtemel nedenlerini Diamond kitabında şöyle sıralıyor: Birinci faktör bu bölgede dünyadaki 12 temel tarım ürününün altısının yaban olarak bulunmasıdır. İkinci faktör bu bitkilerin yetişmesine, tohumlarının saklanmasına elverişli bir iklimin bulunmasıdır. Üçüncü faktör buradaki bitkilerin yaban haldeyken bile çok verimli olmalarıdır. Dördüncü faktör buradaki bitki türlerinin genellikle ve çoğunlukla kendi kendilerini dölleyen bitkiler olmasıdır.

Bu faktörler içinde Akdeniz iklim kuşağı denilen iklim kuşağı içinde bulunan bu bölgenin ikliminin bölgeye sağladığı avantajlar da vardır ve bunları şöyle özetlemek mümkündür: Bir kere bu iklim kuşağı en geniş iklim kuşağı olarak a)türlerde çeşitlilik ve b)yıllık olan bitkilerin diğerleri içindeki payının diğer bölgelere nispetle yüksek olmasını sağlıyordu. Öte yandan bu bölgenin yeryüzü şekilleri bakımından çeşitliliği de a)bitki çeşitliliğine ve b) hasat zamanı çeşitliliğine yol açmaktadır.

Diamond yukarıda sıraladığımız bu bitki ve hayvan paketinin veya aynı anlama gelmek üzere stokunun temel gereksinimler olan karbonhidrat protein yağ gıyecek yük taşıma ve ulaşımı dengeli olarak karşladığını bu nedenle bölgede yoğun yiyecek üretiminin başladığını söyleyerek sermaye birikimine giden yolun başladığına dolaylı olarak işaret etmektedir kanısındaım. Diamond'a göre bu bölgede gözetilmesi gereken bir diğer faktör de avcılık ve toplayıcılık halinin kolaylıkla yiyecek üretimine dönmesi, yiyecek üretimi için bir rakip hayat tarzı olmamasıdır.

Diamond'a göre Avrupa'ya yayılma Bereketli Hilal'den başladı.

Bereketli Hilal ile ilgili interdisipliner bilgiyi benim bir iktisatçı olarak aktarmam doğru bir yaklaşım değil. O nedenle ben sadece sermaye birikimine ilişkin saptamayı yapıp konuyu diğer disiplinlerin katkılara açmakla yetineceğim.

Böylece "Bereketli Hilal" ile tanıştım. Bölgeyi görmek için kapsamlı bir gezi yapmak, aynı gezide beraber olduğum kulakları çınlasın Prof. Dr. Sevil Korum'un sözleri ile "20'sinde görölmesi gerekirken 50'sinde görölmesi" şeklinde, mümkün oldu. Tarih içinde sermaye birikimi ile kültür ve siyaset arasındaki ilişkilerin somutlaştığını yaşamak cidden öğretici oluyor.

Akademik Forum toplantılarımızdan birisinde anlatmaya çalıştığım “Kingdom Of Heaven” filminde İbelin Baronu’nun söylediği gibi bölgeyi her türlü olanakların olduğu bir yer olarak belirtmesi galiba Haçlı Seferleri Tarihinin nedenini de bize gösteriyor: **Sermaye birikimi**. Filmin ünlü yönetmeni Ridley Scott bu saptamayı açıkça yapmıştır. Bu savaşların tarihinden çok, bölgenin o dönemdeki ekonomik verileri ve bunların diğer bölgeler ile karşılaştırılması incelenmeğe değer bir konudur ve hala popüler bilime intikal etmiş çalışma yok gibidir.

Osmanlı döneminde hala bu özellik devam ediyor muydu? Bilmiyoruz. Araştırılması gerekir.

“Bereketli Hilal” hala önemini koruyor mu? Doğal kaynaklar ile besin kaynakları bakımından durum nedir? Benim gözlemime göre Mardin’den dağdan gece baktığınızda önünüzde sanki engin bir deniz varmış gibi gözüktür, gündüz baktığınızda önünüzde yayılan bu topraklar nasıl bir zenginliktir diye ister istemez kendinize sorarsınız. Bunların bilimsel cevapları alınmadan galiba iktisat bir disiplin olarak tam olarak anlaşılıp, anlatılamıyor.

Ben Bereketli Hilal’in yukarıda belirttiğim bilim alanlarında çalışan bilim adamlarınca ortak bir çalışmada ele alınmasını isterim. Bu alanda çalışmış iktisat tarihçileri var mı? Ben bilmiyorum. Ama mevcut çalışmalardan diğer bilim dallarının bu konuda çalıştığı görülüyor.

Alexander filminde, kısa görüşlülükle yönetmenin hayali demezeniz Babil bugünkü New York gibi bir şehir olarak gözüktüyor. Sermaye birikimi buradan nasıl Avrupa’ya oradan da nasıl Amerika’ya kaçtı ve yerleşti. Bu Bereketi Hilal’in yetersizliği mi yoksa başka nedenleri mi var? Araştırılmaya değer mi?

Önemli bir arkeolog olan Sayın Pulhan’ın ekspozisyonu bu alanda çalışmış bir bilim insanının katkılarını bizlere ulaştıracak. Akademik Forum’da bu tür interdisipliner çalışmaların devam etmesi dileklerle değerli akademisyenimizin kendisine sözü veriyorum: Buyrun efendim, kürsü sizindir.

Dr.Ahmet S. Kalın
13.12.2009